

HUDUDIY SANOAT TUZILMASINI OPTIMALLASHTIRISHNING IQTISODIY MAZMUNI VA RIVOJLANISHDAGI ROLI

Qarshi davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

Srajidinova Nodira Shavkatovna

nodirasrajiddinova@gmail.com

Mintaqa sanoat tuzilmalarini raqamlashtirish bo'yicha belgilangan vazifalarni talab darajasida amalga oshirish uchun zarur institutsional, moliyaviy va texnologik shart-sharoitlarni yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayon qisqa muddatli choralar bilan hal etilmaydi, balki bosqichma-bosqich va strategik rejalashtirish asosida, o'rta va uzoq muddatli istiqbolni hisobga olgan holda amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 5 oktyabrdagi PF-6079-sonli "Raqamli O'zbekiston - 2030" strategiyasi va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonida raqamli iqtisodiyotni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan¹. Mazkur hujjatga muvofiq, iqtisodiyotning real sektorida raqamli texnologiyalarni joriy etish, ayniqsa sanoat tarmoqlarini raqamlashtirish ustuvor vazifa sifatida qayd etilgan. Strategiyaga ko'ra, sanoatni raqamlashtirish quyidagi asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

- sanoat korxonalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish dasturlarini ularning texnologik qayta jihozlash dasturlari bilan integratsiyalash;
- sun'iy intellekt, IoT, Big Data kabi intellektual texnologiyalar asosida mahsulot ishlab chiqarish va xizmatlar sifatini oshirish;
- ishlab chiqarish jarayonidagi muammolarni raqamli monitoring orqali bartaraf etish;

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 05.10.2020 yildagi PF-6079-son Farmoni "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida.

- mintaqa sanoat tuzilmasini raqamli boshqaruv tizimlari asosida modernizatsiya qilish;
- sohani tartibga soluvchi tizimlashtirilgan normativ-huquqiy bazani shakllantirish.

Mazkur yondashuv R. Solovning texnologik omilga asoslangan iqtisodiy o'sish modeli² hamda P. Romerning bilim va innovatsiyaga asoslangan endogen o'sish nazariyasi bilan uzviy bog'liqdir. Shuningdek, M. Porterning raqobat ustunligi nazariyasiga ko'ra, texnologik modernizatsiya ishlab chiqarish samaradorligini oshirish orqali hududiy sanoatning raqobatbardoshligini kuchaytiradi.

Sanoat tuzilmalarini raqamlashtirishni amalga oshirish bosqichlarida xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, sanoatni raqamlashtirish jarayoni institutsional va tashkiliy jihatdan bir necha bosqichda amalga oshiriladi³:

Birinchi bosqich - institutsional konsolidatsiya. Davlat organlari qarorlari va hukumatlararo kelishuvlar asosida ishtirokchilarning ijtimoiy-iqtisodiy vakolatlari qayta ko'rib chiqiladi, kapitallarni ixtiyoriy birlashtirish mexanizmlari shakllantiriladi. Bu jarayon klasterlashuv va davlat-xususiy sheriklik modeli asosida amalga oshiriladi.

Ikkinchi bosqich - raqamli transformatsiya asosida yangi sanoat tuzilmasini shakllantirish. Mazkur bosqichda ishlab chiqarish jarayonlariga raqamli boshqaruv tizimlari joriy etiladi, texnologik infratuzilma yangilanadi va sanoat tarmoqlari o'rtasida integratsiya kuchaytiriladi. Bu jarayon S. Glazyev tomonidan ilgari surilgan texnologik ukladlar almashinuvi konsepsiyasi bilan mos keladi⁴.

Uchinchi bosqich - kapital integratsiyasi va korporativ boshqaruvni takomillashtirish. Korxonalar o'rtasida aksiyadorlik integratsiyasi, qo'shma loyihalar va innovatsion hamkorlik rivojlantiriladi. Natijada mintaqa sanoat

² Solow R. "A Contribution to the Theory of Economic Growth." *Quarterly Journal of Economics*, 1956.

³ OECD Digital Transformation Outlook, 2019.

⁴ Glazyev S. *Teoriya dolgosrochnogo tekhnologicheskogo razvitiya*. – Moskva, 1993.

tuzilmasining yagona raqamli ekotizimi shakllanadi. Mazkur uch bosqichli model mintaqa sanoat tuzilmasini raqamlashtirishning tizimli mexanizmini shakllantiradi va bu jarayon hududiy iqtisodiy o‘rnatishni jadallashtirishning institutsional asosini yaratadi. Shunday qilib, mintaqa sanoatini raqamlashtirish nafaqat texnologik modernizatsiya, balki iqtisodiy, institutsional va boshqaruv mexanizmlarini kompleks takomillashtirishni talab etadi. Bu esa hududiy rivojlanishning barqaror modelini shakllantirishga xizmat qiladi. Mintaqa sanoat tuzilmalarini rivojlantirish jarayonida resurs salohiyatini kompleks va tahliliy o‘rganish alohida ahamiyat kasb etadi. Sanoatning barqaror va raqobatbardosh faoliyat yuritishi, eng avvalo, mavjud iqtisodiy, moliyaviy, texnologik hamda institutsional resurslarning samarali boshqarilishiga bog‘liqdir. Shu bois, mintaqa sanoat tizimining iqtisodiy xavfsizligini ta’minlash va raqobatbardoshligini mustahkamlash maqsadida resurslardan foydalanish samaradorligini chuqur tahlil qilish zarur.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sanoat tuzilmalarining barqaror ishlashi uchun ularni turli ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilish mexanizmlarini ishlab chiqish talab etiladi. Bunda iqtisodiy xavfsizlikka ta’sir ko‘rsatuvchi omillarni aniqlash, ularni tizimli ravishda guruhlash va har bir guruh bo‘yicha tegishli boshqaruv choralarini ishlab chiqish muhimdir.

Muallif tomonidan olib borilgan tahliliy tadqiqotlar asosida mintaqa sanoat tuzilmalarining iqtisodiy xavfsizligini ta’minlovchi omillar quyidagi asosiy guruhlarga ajratildi:

- moliyaviy-iqtisodiy resurslar (investitsiyalar, likvidlik, rentabellik);
- ishlab chiqarish-texnologik resurslar (asosiy fondlar, innovatsion texnologiyalar, ishlab chiqarish quvvatlari);
- mehnat va intellektual resurslar (kadrlar salohiyati, bilim va tajriba darajasi);
- institutsional-huquqiy omillar (normativ-huquqiy baza, boshqaruv tizimi);
- axborot va raqamli resurslar (ma’lumotlar bazasi, kiberxavfsizlik, raqamli infratuzilma).

Shunday qilib, mintaqa sanoat tuzilmalarini rivojlantirish jarayonida

resurslarni tizimli tahlil qilish va ularni iqtisodiy xavfsizlik nuqtai nazaridan guruhlash sanoatning barqarorligi hamda hududiy iqtisodiy o‘shni ta’minlashning muhim sharti hisoblanadi. 1.1.2-jadval

1.1.2-jadval

Mintaqa sanoat tuzilmasining iqtisodiy o‘sh va hududiy rivojlanishdagi o‘rni bo‘yicha tasnifi

№	Tasniflash belgisi	Mintaqa sanoatining iqtisodiy o‘shga ta’siri
1	Iqtisodiy faoliyat darajasi	<ul style="list-style-type: none">• Alohida sanoat operatsiyalari samaradorligi• Tarmoq darajasida qo‘shilgan qiymat yaratish
2	Funksional yo‘nalishi	<ul style="list-style-type: none">• Joriy ishlab chiqarish hajmini oshirish• Investitsiyalarni jalb qilish• Moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash
3	Hududiy integratsiya darajasi	<ul style="list-style-type: none">• Ichki kooperatsiyani kuchaytirish• Hududlararo sanoat aloqalarini rivojlantirish
4	Innovatsion salohiyat	<ul style="list-style-type: none">• Yangi texnologiyalarni joriy etish• Ilmiy-texnika yutuqlaridan foydalanish
5	Raqamlashtirish darajasi	<ul style="list-style-type: none">• Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish• Ma’lumotlarga asoslangan qaror qabul qilish
6	Resurslardan foydalanish samaradorligi	<ul style="list-style-type: none">• Mehnat unumdorligini oshirish• Asosiy fondlar qaytimi• Energiya samaradorligi
7	Vaqt omili	<ul style="list-style-type: none">• Qisqa muddatli iqtisodiy natijalar (taktik o‘sh)• Uzoq muddatli barqaror rivojlanish

		(strategik o'sish)
8	Hududiy ixtisoslashuv	<ul style="list-style-type: none">• Mintaqaning sanoat ixtisoslashuvi• Raqobat ustunligini shakllantirish
9	Eksport salohiyati	<ul style="list-style-type: none">• Tashqi bozorga chiqish imkoniyati• Valyuta tushumini oshirish
10	Institutsional muhit	<ul style="list-style-type: none">• Investitsion jozibadorlik• Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlari

Mazkur guruhlash sanoat tizimining iqtisodiy xavfsizlik darajasini kompleks baholash hamda tahdidlarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Shu bilan birga, raqobatbardoshlikka asoslangan sanoat tizimining barqaror ishlashi resurslarning o'zaro integratsiyalashuvi va boshqaruv mexanizmlarining uyg'unligi orqali ta'minlanadi. Ilmiy tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, mintaqa sanoatini barqaror rivojlantirish jarayonida iqtisodiy xavfsizlikni kompleks ta'minlash tizimini shakllantirish zarur hisoblanadi. Mazkur tizim sanoat tarmoqlarining tashqi va ichki tahdidlarga bardosh berish qobiliyatini oshirish bilan bir qatorda, boshqaruv jarayonlarini raqamlashtirish sharoitida tezkor va asoslangan qarorlar qabul qilish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, raqamli boshqaruv tizimlarida qarorlar qabul qilish tezligi va aniqligi sanoat tuzilmasining barqaror faoliyat yuritishida muhim omil sifatida namoyon bo'ladi. Mintaqa sanoat tuzilmasini tashkil etish va uning faoliyatini yuritish jarayonida ochiq iqtisodiy xavflardan himoyalaniş mexanizmlarini yaratish ustuvor vazifa hisoblanadi. Bunda axborotning iqtisodiy qiymati alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki axborot resursi sanoat korxonalarini uchun strategik aktiv sifatida xizmat qiladi va uning qiymati boshqaruv qarorlarining samaradorligini belgilaydi. Axborot noto'g'ri baholangan yoki yetarli darajada himoyalangan sharoitda sanoat subyektlari moliyaviy yo'qotishlarga duch kelishi mumkin.

Xulosa va takliflar: Mazkur jarayonlarning samaradorligi, avvalo, xavfli omillarni aniqlash, tahlil qilish va baholashning to'liqligi hamda aniqligiga bog'liqdir. Shuningdek, boshqaruv qarorlarini qabul qilish va ularning bajarilishini

nazorat qilishda qo'llaniladigan tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarning samaradorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. ¹ Porter M. *Competitive Advantage*. – Free Press, 1985.
2. 1.Glazyev S. *Teoriya dolgosrochnogo tekhnologicheskogo razvitiya*. – Moskva, 1993.
3. Yasin E. *Modernizatsiya i ekonomicheskoy rost*. – Moskva, 2011.
4. 3.Abdurahmonov Q. *Mehnat iqtisodiyoti*. – Toshkent, 2019.
5. Shodmonov Sh. *Milliy iqtisodiyot nazariyasi*. – Toshkent, 2018.
6. Vahobov A. *Investitsiyalar va iqtisodiy o'sish*. – Toshkent, 2020¹
O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-404-son, 13.04.2016 y.
7. 6.O'zbekiston Respublikasi "Audit faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, O'RQ-677-son, 25.02.2021 y.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 24.02.2020 yildagi PF-4611-son Farmoni.